

TVORENO O OTVORENIM PODACIMA IZ PERSPEKTIVE ETNOLOGIJE I KULTURNE ANTROPOLOGIJE

Olga Orlić

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

orcid.org/0000-0001-9189-5732

olga@ief.hr

Implementacija FAIR načela za dijeljenje podataka nameće nova očekivanja široj znanstvenoj zajednici. Ta načela promiču ideju da podatci budu “otvoreni koliko je moguće, a zatvoreni koliko je potrebno”, uz uvažavanje činjenice da ne treba svaka vrsta podataka biti jednako dostupna. Iz perspektive etnologa i kulturnih antropologa, međutim, poticaj za otvaranje podataka donosi specifične zabrinutosti. Ovaj rad razmatra te izazove, osobito u vezi s posebnostima kognitivnih procesa i tipova podataka unutar etnologije i kulturne antropologije. Izložiti ću stavove hrvatskih etnologa i kulturnih antropologa o toj temi te istaknuti našu zajedničku zabrinutost za zaštitu osobnih i osjetljivih podataka sugovornika u istraživanju – posebno kada je otvorene podatke moguće povezati s objavljenim etnografskim i antropološkim tekstovima.

Ključne riječi: otvorena znanost, otvoreni podaci, etnologija i kulturna antropologija

Smatram da bi dijeljenje sirovih podataka trebalo ovisiti o osjetljivosti teme i dogovoru sa sugovornikom.

(odgovor na pitanje u *online* anketnom istraživanju stavova etnologa i kulturnih antropologa u Hrvatskoj o otvorenim podacima)

Otvorena znanost

Otvorena znanost, kao i zagovaranje dostupnosti i razmjene znanja te otvorenog pristupa rezultatima istraživanja – posebice onih financiranih javnim novcem – proučeni su gotovo jednoglasnim odobravanjem znanstvene zajednice, pa tako i u Hrvatskoj (Stojanovski 2019). Pristupa i definicija otvorene znanosti postoji više (usp. Marić, Dumančić i Šarić 2023), a prema UNESCO-ovoj definiciji iz 2021. godine otvorena znanost je:

inkluzivni konstrukt koji kombinira različite pokrete i prakse s ciljem da više-jezično znanstveno znanje bude otvoreno dostupno, pristupačno i ponovno upotrebljivo svima, da se poveća znanstvena suradnja i dijeljenje informacija

u korist znanosti i društva te da se procesi stvaranja, evaluacije i komunikacije znanstvenog znanja otvore društvenim akterima izvan tradicionalne znanstvene zajednice. Obuhvaća sve znanstvene discipline i aspekte znanstvenih praksi, uključujući temeljne i primijenjene znanosti, prirodne i društvene znanosti te humanističke znanosti, a temelji se na sljedećim ključnim stupovima: otvoreno znanstveno znanje, otvorene znanstvene infrastrukture, znanstvena komunikacija, otvoreno uključivanje društvenih aktera i otvoreni dijalog s drugim sustavima znanja. (Unesco Recommendation on Open Science 2021: 7)

Do intenziviranja procesa otvaranja znanosti dolazi nakon Budimpeštanske deklaracije¹ iz 2002. godine te Berlinske deklaracije iz 2003. godine² (Marić, Dumančić i Šarić 2023: 122). Pojedini aspekti otvorene znanosti do danas su toliko prevladali da, primjerice, otvoreni pristup danas predstavlja najvažniji segment standardnog akademskog publiciranja. Važan ishod otvorenog pristupa jest ukidanje nejednakosti u pristupu rezultatima istraživanja u zatvorenom pristupu, odnosno onima koji su dostupni uz plaćanje. Otvoreni pristup omogućuje korisnicima besplatan i brz pristup rezultatima istraživanjima i edukativnim materijalima. Kao važnu liniju obrane od negativnih aspekata otvorenog pristupa, poput pojave predatorskih časopisa, bitno je zadržati jasne, izričite i konzervativne kanone akademske prosudbe, smatraju pojedini znanstvenici (Miller 2012: 386). U Hrvatskoj, srećom, postoji tradicija dugotrajnog objavljivanja znanstvenih časopisa u okrilju institucija i stručnih zajednica, financiranih sredstvima poreznih obveznika. Takav neprofitni model omogućava tzv. dijamantni/platinasti model otvorenog pristupa, prema kojem ni autori ni čitatelji nemaju nikakvih troškova. Takva predanost neprofitnom modelu dovela je već 2006. godine do osnivanja Portala hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa (*Hrcak*, www.hrcak.hr) za otvoren pristup hrvatskim znanstvenim i stručnim časopisima, čime je Hrvatska zauzela visoku poziciju na Open Access Monitoru Europske komisije (Stojanovski 2019: 167–168). Novi model financiranja znanstvenih časopisa putem programskih ugovora s institucijama izazvao je zabrinutost uredništava, koja smatraju da je dobivanje sredstava putem izravnog jedinstvenog natječaja učinkovitije (ibid.: 170). Osim državnih sredstava, dijamantni model otvorenog pristupa omogućuje i volonterski urednički i recenzentski rad (Stojanovski i Mofardin 2025). U slučaju otvorenog pristupa monografijama i knjigama, Jadranka Stojanovski i Danijel Mofardin tvrde da se proces odvija sporije te uz mnogo više opreza.³

Međutim, otvorena znanost zagovara i podrazumijeva i otvorenost podataka, metodologije, vrednovanja i edukacijskih materijala (Marić, Dumančić i Šimunović

1 Budapest Open Access Initiative.

2 Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities.

3 Hrvatsko etnološko društvo rano je prepoznalo mogućnosti koje otvoreni pristup monografijama i knjigama nudi. Godine 2013. pokrenuta je hed-biblioteka, odnosno "nakladnički niz digitalnih publikacija koje obrađuju teme s područja etnologije, kulturne antropologije, folkloristike i ostalih srodnih disciplina iz područja društvenih i humanističkih znanosti, uz zadržavanje svih postojećih standarda objavljivanja". Ovisno o sredstvima dobivenim od Ministarstva znanosti, obrazovanja i mladih, pojedine publikacije imaju i tiskano izdanje, ali primarni cilj hed-biblioteke je e-publikacija, besplatna i za čitatelje i za autore (Hrvatsko etnološko društvo, <https://hrvatskoetnoloskodrustvo.hr/o-hed-biblioteci/>).

2023: 122), ali i građansku znanost, kojom se građanstvo nastoji uključiti u procese znanstvenih istraživanja (Ivanjko, Zlodi i Horvat 2024). Fokusi zagovaratelja otvorene znanosti su različiti, a Benedikt Fecher i Sascha Friesike identificirali su pet “škola otvorene znanosti – demokratsku, javnu, pragmatičnu, infrastrukturnu i mjeriteljsku” (Fecher i Friesike prema Vlašiček i Flis: 2021: 509). Demokratska i javna škola zagovaraju omogućavanje pristupa svim znanstvenim procesima i rezultatima. Pragmatična i infrastrukturna škola usmjerene su na procese olakšavanja znanstvene suradnje s ciljem povećanja učinkovitosti znanstvenih spoznaja (pragmatična) ili pak na razvoj programskih rješenja koja tehnički omogućuju otvorenu znanost (infrastrukturna). Mjeriteljska škola nastoji promijeniti postojeći način “evaluacije kvalitete znanstvenih istraživanja i samih znanstvenika” te zagovara odmicanje od tradicionalnih mjera znanstvene produktivnosti, poput citiranja, h-indeksa ili čimbenika odjeka (engl. *impact factor*). Usmjerena je na osmišljavanje alternativnih mjera vrednovanja (Priem et al. 2010) koje bi nadopunjavale postojeće (Vlašiček i Flis 2021: 507–508). Ideje i pobude u pozadini ovih procesa pozitivne su i korisne jer jačaju transparentnost i demokratizaciju svih znanstveno-istraživačkih i edukativnih procesa.

Otvorenost vrednovanja usmjerena je na osmišljavanje drukčijih standarda evaluacije, poput primjerice FOSE standarda (engl. Framework for Open Science Evaluation) (Walther i van der Bosch 2012). Iako se pri zagovaranju takvog vrednovanja naglašavaju pozitivni aspekti otvorenog vrednovanja (Kriegeskorte 2012), važno je ne zanemariti ni njegova određena ograničenja (van Rooyen et al. 1999). S obzirom na to da se takvi procesi, koliko je meni poznato, u hrvatskoj znanstvenoj zajednici još nisu počeli primjenjivati, iako se zagovaraju (Ukić 2021), preostaje tek vidjeti na koji bi se način proveli i kakav bi bio njihov dugoročni učinak.

Šime Ukić (2022: 77) ističe povezanost napredovanja u karijerama znanstvenika s klasičnim mjeriteljskim alatima za njihovo vrednovanje, a odluku o zatvorenosti podataka tumači i željom znanstvenika da zadrže primat u objavljivanju te nepostojanjem poticaja za otvaranje podataka. Poziva se, između ostalog, i na reformu sustava koju zagovara Europska komisija, usmjerenu na cjelovito vrednovanje znanstvenika i njegova rada, uz poštivanje različitosti disciplina (Cabello Valdes et al. 2017).

Problematicom otvorenosti podataka iz perspektive etnologa i kulturnih antropologa, posebice s obzirom na povjerljivost te potrebu zaštite osobnih i osjetljivih podataka prikupljenih kroz etnografska istraživanja, bavit ću se detaljnije u ostatku teksta. Tu problematiku smatram posebno važnom zbog činjenice da bi usporedba objavljenih tekstova s rezultatima istraživanja u malim zajednicama s podacima dostupnim u otvorenom pristupu, pa čak i kad su anonimizirani, mogla dovesti do, ponekad neželjene, identifikacije sugovornika.

Replikacijska kriza i otvoreni podaci: FAIR i CARE načela

Pojedini autori ističu kako se tzv. replikacijska kriza primjerenije naziva krizom povjerenja u znanstvene rezultate (Baker u Flis 2023: 227). Do nje je došlo kada

se osvjestilo da se velik broj objavljenih rezultata kvantitativnih istraživanja i eksperimenata ne može ponoviti ni provjeriti (Romero 2019: 3; Vlašiček i Flis 2021: 510). Felipe Romero ističe da je u pozadini te krize pretpostavka kako je mogućnost ponavljanja rezultata istraživanja temeljna odlika znanosti (Romero 2019: 1). Kriza je započela 2010. godine, kada su uočene nemogućnosti ponavljanja određenih utjecajnih istraživačkih studija, iako su se pojedini znanstvenici već od 1960-ih i 1970-ih godina zabrinjavali zbog nedostatka provođenja, ali i objavljivanja takvih replikacijskih istraživanja (ibid.: 2). Romero detaljno analizira razloge nedostatka takvih studija te obrazlaže predložene reforme – statističke, metodološke i društvene. Jedno od rješenja ponudio je i pokret za otvorenu znanost, kroz otvaranje podataka, koje osim mogućnosti provjere i usporedbe omogućuje i veću transparentnost istraživačkih procesa, ubrzava nova otkrića te doprinosi uštedi sredstava. Zahtjev za većom transparentnošću istraživačkih procesa proširio se na sve znanstvene discipline. Godine 2016. osmišljena su i FAIR načela otvorenosti podataka (Wilkinson et al. 2016). FAIR načela pretpostavljaju da su podaci pronalazljivi (engl. *Findable*), dostupni (engl. *Accessible*), interoperabilni (engl. *Interoperable*) i ponovno upotrebljivi (engl. *Reusable*) (ibid.). Načini oblikovanja i upravljanja podacima prema tim načelima također su detaljno razrađeni i evaluirani (npr. Mons et al. 2017; Celjak et al. 2020; Jacobsen et al. 2020; Landi et al. 2020). Pojedini istraživači u procesu otvaranja podataka primarno se fokusiraju na njihovu zaštitu, zbog razloga poput osobne privatnosti, nacionalne sigurnosti ili kompetitivnosti (Brewster et al. 2020). Drugi ističu kako neka istraživanja prikupljaju isključivo osjetljive osobne podatke, poput videomaterijala, naglašavajući da ponekad podaci imaju isključivo vrijednost u tom obliku (npr. u istraživanjima komunikacije putem znakovnog jezika (Kolbe 2022)). Etnologija i kulturna antropologija također spadaju među discipline koje izražavaju zabrinutost zbog procesa otvaranja podataka.

Bitno je imati na umu da otvorenost podataka prema FAIR načelima ne znači nužno i njihovo potpuno razotkrivanje, već njihovu dostupnost pod “dobro definiranim uvjetima” (Landi et al. 2020). Taj je princip naveden i u smjernicama za otvorenu znanost programa EU Obzor 2020, koje navode da podaci trebaju biti “otvoreni koliko je to moguće, a zatvoreni onoliko koliko je potrebno”. Barend Mons i suradnici prikazali su različite razine otvorenosti podataka u odnosu na FAIR načela, u rasponu od potpuno otvorenih do potpuno zatvorenih (Slika 1, Mons et al. 2017: 53).

Stoga Mons i suradnici (2020: 1) ističu kako

FAIR nije novi standard; nije naredba koja dolazi “odozgo”; nije binarno stanje “sve ili ništa” (FAIR ili ne FAIR). FAIR načela osmišljena su i oblikovana kao resurs koji pomaže pri donošenju optimalnih odluka u različitim aspektima stvaranja i (ponovne) uporabe podataka i alata, kao i njihove dugoročne pohrane.

Data as increasingly FAIR Digital Objects

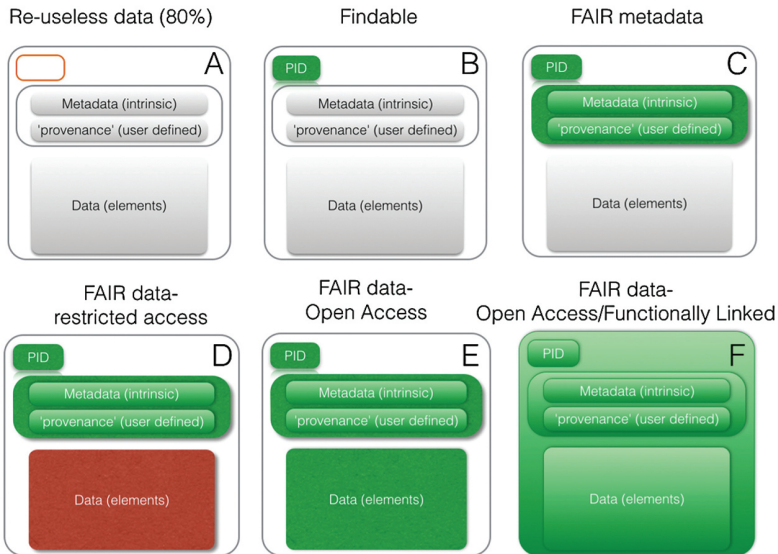

Fig. 1. Varying degrees of FAIRness. As elements become coloured, they have become FAIR. For example, adding a persistent identifier (PID) increases the fairness of that component. Coloured elements in green are FAIR and open, coloured elements in red are FAIR and closed. In the final panel, the mechanism for expressing the relationship between the ID, the metadata, and the data, is also FAIR (i.e. follows a widely accepted and machine-readable standard, such as DCAT or NanoPublications) and interlinked with other related FAIR data or analytical tools on the Internet of FAIR Data and Services.

Slika 1. Različito stupnjevanje FAIR načela (preuzeto iz Mons et al. 2017: 53)

Carol Tenopir i suradnici (2011) uočili su, međutim, razlike između teorije i prakse u pogledu otvorenosti podataka, odnosno između iskazane želje za njihovim dijeljenjem i same prakse, koja se, ako uopće, provodi najčešće tek na zahtjev. Istraživanje ovih autora iznjedrilo je i zaključak o tome da vrsta podataka koja se dijeli utječe na spremnost za njihovo dijeljenje. Tako, primjerice, podatke spremno dijeli čak 90% znanstvenika iz područja atmosferskih⁴ znanosti i 85% iz bioloških znanosti, dok je ta brojka 65% kod znanstvenika iz medicinskih znanosti te 58% kod onih iz područja društvenih znanosti (Tenopir 2011: 12). Heinz Pampel i Sünje Dallmeier-Tiessen (2014) dodatno su elaborirali tu nevoljkost. Stvaranje dodatne dokumentacije vezane uz pripremanje podataka za objavu (a u slučaju osobnih i osjetljivih podataka to uključuje ne samo anonimizaciju (ireverzibilan postupak) ili pseudoanonimizaciju (reverzibilan postupak), već cjelokupan proces onemogućavanja identifikacije sugovornika) zahtjevan je, vremenski obiman i skup proces, koji znanstvenik treba obavljati uz niz drugih aktivnosti i prioriteta (publiciranje, istraživanje, osigurava-

⁴ Atmosferska znanost je interdisciplinarno područje koje objedinjuje dijelove fizike i kemije usmjerene na strukturu i dinamiku Zemljine atmosfere. Matematički alati, poput diferencijalnih jednačini i vektorske analize, te računalni sustavi koriste se za proučavanje fizikalnih i kemijskih odnosa koji opisuju funkcioniranje atmosfere. Atmosferske znanosti tradicionalno se dijele na tri tematska područja – meteorologiju (proučavanje i prognoziranje vremena), klimatologiju (proučavanje dugoročnih atmosferskih obrazaca i njihovih utjecaja) i aeronomiju (proučavanje fizike i kemije gornjeg sloja atmosfere) (<https://www.britannica.com/science/atmospheric-science>).

nje financiranja, administracija). Osim toga, ti autori ističu da pojedine discipline nemaju standarde za opisivanje podataka te da istraživačima nedostaje poticaja za otvaranje podataka (ibid.). Pojedina su istraživanja ukazala na nemogućnost postizanja potpune usklađenosti s FAIR načelima u repozitorijima (Burrows 2011), dok su druga istraživanja ukazala na paradoks “sebičnog znanstvenika” u biološkim znanostima, prema kojem ista grupa znanstvenika rado koristi otvorene podatke, ali ih sama nevoljko dijeli (Damalas et al. 2018). Isto istraživanje, provedeno na međunarodnom uzorku, pokazalo je da istraživači u ranoj fazi karijere nerado dijele podatke prije objavljivanja, ali su istovremeno voljni dijeliti podatke ako bi im to omogućilo objavljivanje u visoko rangiranim časopisima). Iskusni istraživači, pak, iskazali su nevoljkost za dijeljenje podataka, ali su voljni dijeliti podatke u slučaju dobivanja financiranja ili suradnje u određenim situacijama (ibid.).

Rezultati EOCOD Pilota, koje je provela Europska komisija, pokazali su kako je velik dio znanstvenika koji su sudjelovali u projektima Obzor 2020 odustao od dijeljenja podataka (Cabello Valdes et al. 2017: 11).

Otvorena znanost potaknula je razvoj “novih alata, metoda i infrastruktura [...] za diseminaciju, obradu, analizu i dugoročno očuvanje istraživačkih podataka” (Schöpfel et al. 2019: 623). Istraživače se nastoji potaknuti da dijele podatke različitim inicijativama, a jedna od njih je i objava tzv. podatkovnih radova, odnosno radova s objavom podataka (engl. *data papers*). Podatkovni rad definira se kao

pretraživi dokument s metapodacima koji opisuje određeni skup podataka ili grupu skupova podataka, objavljen u obliku recenziranog članka u znanstvenom časopisu. Za razliku od tradicionalnih znanstvenih radova, koji naglasak stavljaju na rezultate istraživanja, podatkovni radovi imaju za cilj pružiti detaljan opis podataka kako bi se potaknula njihova ponovna uporaba, transparentnost i reproduktivnost u znanstvenom istraživanju. (Data Papers, Global Biodiversity Information Facility – GBIF)

Iako takve inicijative nisu loše, treba imati na umu, kako ističu Pampel i Dallmeier-Tiessen (2014), da se u kompetitivnom istraživačkom okružju znanstvenici još uvijek vrednuju prvenstveno prema objavi radova u časopisima ili knjigama. Inicijative pojedinih urednika hrvatskih znanstvenih časopisa nastoje omogućiti transparentnije prikazivanje istraživačkih procesa u člancima, a po mogućnosti i objavu radova s podacima, primjerice povećavanjem dozvoljenog broja riječi. Pritom su svjesni činjenice da zbog “specifičnosti različitih epistemoloških pristupa” nije moguće zahtijevati od svih znanstvenika da podatke učine otvorenima (Vučković Juroš 2021: 305).

Zbog česte zloupotrebe podataka dobivenih od marginaliziranih i ranjivih skupina, na radionici u Gaboroneu u Bocvani, koju su vodile domorodačke zajednice, okupljeni domorodački i saveznički akademici i praktičari izradili su nacrt CARE načela za upravljanje domorodačkim podacima. Cilj je bio omogućiti autohtonim/domorodačkim zajednicama zadržavanje kontrole prilikom upravljanja podacima te stvaranje znanja na ravnopravnoj osnovi (Carroll et al. 2020). Akronim CARE odnosi se na početna slova engleskih riječi za načela zajedničke dobrobiti (engl. *Collective*

benefit), ovlasti za kontrolu (engl. *Authority to control*), odgovornosti (engl. *Responsibility*) i etike (engl. *Ethics*). CARE načela odnose se na “podatke, informacije i znanje, u bilo kojem obliku, koje utječe na domorodačke narode, nacije i zajednice na kolektivnoj i individualnoj razini, podaci o njihovim resursima i okolišu, podaci o njima kao pojedincima i o njima kao kolektivu” (Carroll et al. 2021: 1). Carroll i suradnici (2021) predložili su model otvorenosti podataka domorodačkih/autohtonih zajednica uz primjenu FAIR i CARE načela.

Slika 2. Preuzeto od Carroll et al. (2021: 2).

Stephanie Russo Carroll, Duarte Marisa i Max Liboiron (2024) navode kako se CARE načela, zbog njihove ukorijenjenosti u domorodačku filozofiju i pogled na svijet, ne mogu jednostavno prenijeti u bilo koji drugi kontekst. Zbog kolonijalnog i ekstraktivnog odnosa prema znanju domorodačkih zajednica, CARE načela stoga predstavljaju poseban segment zaštite.

Smatram, međutim, da se CARE načela mogu primijeniti i kod većine sugovornika ili zajednica u istraživanju (Orlić 2024), neovisno o tome jesu li oni autohtoni/domorodački ili ne. Uostalom, “anthropology at home” već odavno predstavlja uobičajen način provođenja antropoloških istraživanja, a sugovornici u istraživanju nisu uvijek marginalizirani ili ranjivi, jer se kulturnoantropološka istraživanja već odavno provode u svim “smjerovima” (Hannerz 2006). Neovisno o tome tko je sugovornik u istraživanju i kakvog je društvenog ili ekonomskog statusa, već sama činjenica da istraživačke analize temeljene na tim podacima najčešće bivaju objavljene stvara neravnotežan odnos u kontekstu upravljanja podacima. Ta se neravnotežnost nastoji umanjiti suradničkim praksama, no one još uvijek nisu standard. Obaviješteni

pristanak stoga predstavlja vrlo važan mehanizam koji sugovorniku omogućuje zadržavanje kontrole nad procesom upravljanja podacima koje je ustupio.

Ako sugovornik razumije sve aspekte i mogućnosti otvorenosti podataka, jedino je etički ispravno da on sam odredi kriterije otvorenosti pristupa tim podacima. Na to, uostalom, ima pravo prema Općoj uredbi o zaštiti podataka. Prema Aktu o podacima, donesenom s ciljem stvaranja i reguliranja europskog tržišta podacima prikupljenim pametnim uređajima, a koji se prvenstveno odnosi na gospodarske aktivnosti (no od takvih podataka mogla bi profitirati i određena područja znanosti), jasno je da načela GDPR-a imaju prioritet.⁵ Ako to znači da neki podaci nikada neće biti javno dostupni, etička načela i zakoni to omogućuju. Ako, primjerice, istraživač ne može učiniti određene podatke otvorenima, taj se postupak mora smatrati opravdanim. I sami financijeri projekata, poput Hrvatske zaklade za znanost (HRZZ), osviješteni su o problematici povjerljivosti te o uredbama koje štite osobne i osjetljive podatke. HRZZ je 2022. godine uveo “obavezu izrade Plana upravljanja podacima (PUP) za sve projekte koji su ugovoreni od 2019. godine, a od 2022. godine PUP-ovi su dio obvezne natječajne dokumentacije koja se prilaže prilikom prijave projekata” (Strateški plan Hrvatske zaklade za znanost za razdoblje 2023. – 2027.). Na mrežnim stranicama HRZZ-a objavljen je popunjen primjer takvog plana za društvene i humanističke znanosti. U njemu su ilustrirana različita rješenja upravljanja različitim vrstama podataka. Jedan primjer predlaže razdoblja embarga na korištenje podatka, dok drugi predviđa uništavanje audiosnimki i čuvanje samo anonimiziranih transkripata. Repozitoriji dostupni u okviru hrvatske znanstvene infrastrukture za otvoreni pristup (DABAR, PUH, CROSSDA) omogućuju da se, sukladno pravima o korištenju podataka, ti podaci ondje pohrane.

Argumentacija koja opravdava potrebu za otvorenim podacima temelji se na pretpostavkama da je takva otvorenost pozitivna jer potencijalno omogućuje provjerljivost podataka, olakšava usporedbe te može povećati učinkovitost podataka dobivenih istraživanjima, čime se unapređuje znanost i ubrzavaju otkrića (Stojanovski 2019). Takva logika uistinu zvuči opravdano kada se radi o kvantitativnim podacima koji se tiču prirodnih ili društvenih pojava (npr. mjerenja temperature mora ili broj noćenja turista u nekom mjestu po mjesecima), odnosno kada rezultati analize ne ovise u velikoj mjeri o interpretacijama istraživača. Provjerljivost u kontekstu kvantificiranih podataka ima smisla, ali što s podacima čiji se konteksti prikupljanja ne mogu ponoviti ni provjeriti na isti način ili uopće? U slučaju kvalitativnih istraživanja prikupljaju se osobni i povjerljivi podaci, pa je njihova analiza i prezentacija bitno drukčija od onih koje se temelje na kvantitativnim podacima. Upravo znanstvenici iz humanističkih znanosti “proizvode i koriste druge vrste dokaza koje je teško definirati i kategorizirati, i koji se ne uklapaju lako u okvire kvalitativnih i kvantitativnih istraživanja znanosti i društvenih znanosti” (Burrows 2011: 176).

⁵ Uredba (EU) 2023/2854 Europskog parlamenta i Vijeća od 13. prosinca 2023. o usklađenim pravilima za pravedan pristup podacima i njihovu uporabu te o izmjeni Uredbe (EU) 2017/2394 i Direktive (EU) 2020/1828 (Akt o podacima).

Zahtjev za dijeljenjem podataka rezultirao je već raspravama u okviru pojedinih etnoloških časopisa. Tako Robert Pool (2017: 282), u Forumu časopisa *Ethnography*, ističe kako je prije postavljanja zahtjeva za otvorenošću podataka potrebno razjasniti što se podrazumijeva pod etnografskim podacima i što znači njihova provjera (ibid.). Pool je etnografske podatke podijelio na tzv. tvrde i meke, pri čemu bi, primjerice, dokumenti i predmeti bili tvrdi, a sjećanja i uspomene istraživača meki podaci. Etnografski su podaci, prema tome, hibridnog karaktera, a te dvije vrste podataka stalno su u interakciji. Na primjer, meki podaci već su inkorporirani u tvrdoj vrsti podataka upravo kroz proces njihova prikupljanja jer je dio tih mekih podataka pohranjen u samom istraživaču (ibid.: 283). Potreba za provjerom i otvaranjem podataka dovela bi, stoga, do pohranjivanja i otvorenosti tvrdih podataka (u nekom od oblika), dok bi meki podaci ostali izvan dosega provjere. Pool ističe da bi postupak odvajanja mekih i tvrdih podataka doveo do daljnje delegitimizacije činjenice da su upravo meki podaci ključni za etnografsku spoznaju (ibid.). Sam po sebi nameće se zaključak da takvi polovični otvoreni podaci ne bi mogli dovesti do originalne spoznaje niti omogućiti provjeru.

Etnologija i kulturna antropologija su, između ostalog, interpretativne znanosti, a glavni problem kod primjene argumenta provjerljivosti u njihovu kontekstu nije samo pitanje može li se određeni istraživački kontekst ponoviti, već i postoji li uistinu potreba za time i što bi se time točno postiglo. Etnolozi i kulturni antropolozi ponekad sami ponovno odlaze na teren, ponavljaju istraživačke razgovore, ponekad i s istim sudionicima, s ciljem nadopune ili provjere nekih svojih zaključaka. I ne dobivaju uvijek identične iskaze, upravo stoga što je istraživačka situacija situacijski i kontekstualno oblikovana. Ta “neponovljivost istraživačke situacije” dovodi do, u etnologiji i kulturnoj antropologiji, već davno uočene činjenice da drugi istraživač na ista pitanja može dobiti posve ili donekle drukčije odgovore, čak unutar iste zajednice (Geertz prema Potkonjak 2014: 35). Victoria Reyes (2017: 8) s pravom postavlja pitanje koji bi se od dva hipotetska iskaza, dana u dva intervjua pri čemu je drugi usmjeren na provjeru prvog, smatrao točnim. U kontekstu otvaranja etnografskih podataka postavlja se pitanje bi li istraživač analizom transkripata tuđeg istraživanja proveo drukčiju analizu. Etnolozi i kulturni antropolozi smatraju da bi se upravo to i dogodilo, s obzirom na to da su u kvalitativnim istraživanjima istraživači i sami “varijable” (Potkonjak 2014: 35), svojevrsni “mjerni instrument” (Milas 2009) te mjesto pohrane mekih podataka (Pool 2017: 283). Ta je činjenica osviještena u okviru autorefleksivnog obrata u kulturnoj antropologiji i etnologiji, zbog čega je autobiografski i autorefleksivni moment često inkorporiran u etnografske tekstove.

“Etnografska spoznaja puno je više od kvalitativne metodologije, ona je ‘intelektualni pokušaj’ kojim se nastoji razumjeti promatrane ili istraživane pojedince ili zajednice, dok se antropologija kao disciplina ostvaruje u kulturnoj hermeneutici, tumačenju, odnosno interpretaciji onoga što smo razumjeli” (Potkonjak 2014: 15). Reyes (2017: 3) tvrdi da je u procesu otvaranja podataka važnije odluke o transparentnosti donositi od slučaja do slučaja, ovisno o kontekstu, nego zahtijevati jednoobraznu transparentnosti koja predviđa ista pravila za sve.

Zaštita osobnih i osjetljivih podataka

Ako se fokusiramo isključivo na aspekt povjerljivost podataka sudionika u istraživanju, koji se čini primarnim fokusom prilikom zahtjeva za otvaranje podataka, a ne toliko na epistemološke razlike između disciplina i vrsta podataka, najvažnija je razlika u tome što kvantitativna istraživanja ne razotkrivaju osobne i osjetljive podatke te uglavnom ne postoji opasnost od otkrivanja identiteta sudionika u istraživanju. Tamo gdje ta mogućnost ipak postoji, vodi se računa da se takvi podaci ne učine javno dostupnima, kao, primjerice, u slučaju popisa stanovništva, o čemu će riječ biti kasnije.

Prema Agenciji za zaštitu osobnih podataka, osobni podaci obuhvaćaju, između ostalog, adresu fizičke osobe, broj telefona, adresu elektroničke pošte, osobnu fotografiju, identifikacijski broj (npr. OIB), biometrijske podatke, podatke o obrazovanju i stručnoj spremi, podatke o plaći, podatke o kreditnom zaduženju te bankovne račune (Celjak et al. 2020: 21). Draženko Celjak i suradnici navode da je osobni podatak “svaka informacija koja se odnosi na fizičku osobu koja je identificirana ili se može identificirati” (ibid.). Ipak, prema definiciji Opće uredbe o zaštiti podataka, navedena je definicija nešto šira, pa tako

“osobni podaci” znači svi podaci koji se odnose na pojedinca čiji je identitet utvrđen ili se može utvrditi (“ispitanik”); pojedinac čiji se identitet može utvrditi jest osoba koja se može identificirati izravno ili neizravno, osobito uz pomoć identifikatora kao što su ime, identifikacijski broj, podaci o lokaciji, mrežni identifikator ili uz pomoć jednog ili više čimbenika svojstvenih za fizički, fiziološki, genetski, mentalni, ekonomski, kulturni ili socijalni identitet tog pojedinca. (Opća uredba o zaštiti podataka – GDPR)

Osim osobnih podataka, definirano je i što predstavlja osjetljiv podatak. To su, među ostalim, rasna ili etnična pripadnost, politička uvjerenja, vjerska i druga uvjerenja, sindikalno članstvo, zdravstveno stanje i spolni život te osobni podaci o kaznenom i prekršajnom postupku (Celjak et al. 2020: 21). Jasno je da se ti podaci, kao ni osobni, ne smiju objavljivati bez odobrenja (ibid.). Isti autori navode preporuke Sveučilišta Standford o dijeljenju osjetljivih podataka, u kojima se razlikuju direktni i indirektni identifikatori. Direktni identifikatori obuhvaćaju sve informacije koje mogu izravno identificirati osobu i stoga se isključuju iz skupa podataka prije javne objave. U tu skupinu spadaju, primjerice, imena i prezimena, inicijali, adresa, biometrijski podaci, elektronička pošta, mrežne i IP adrese, brojevi telefona, registarske oznake, jedinstveni matični brojevi te fotografije, audiozapisi, imena rođaka i specifični datum (vjenčanja i sl.) (Celjak et al. 2020: 22–23).

U indirektno identifikatore spadaju, između ostalog, ime liječnika ili mjesto liječenja, spol, rijetke bolesti ili tretmani, rizično ponašanje, mjesto rođenja, socioekonomski podaci (radno mjesto, zanimanje, godišnji prihodi i sl.), geografski podaci (poštanski broj mjesta stanovanja), opis kućanstva i njegovih članova, godina rođenja ili dob te verbalni odgovori ili transkripti intervjua. Ako skup podataka “sadrži

tri ili više indirektnih identifikatora, trebao [bi] biti pregledan od strane nezavisnog istraživača ili komisije za etiku kako bi se procijenio potencijalni rizik identifikacije” (ibid.: 23).

Na sličan način o podacima koji su prepoznatljivi iz druge ruke brine i Državni zavod za statistiku, koji provodi popis stanovništva – obavezan za sve stanovnike Republike Hrvatske – u kojem se prikupljaju i osobni i osjetljivi podaci. Naputak o pravilima i metodama zaštite pri diseminaciji službenih statističkih podataka Državnog zavoda za statistiku od 30. lipnja 2021. godine (NN78/21) (u daljnjem tekstu: Naputak) osigurava da se statistička jedinica ne može identificirati prilikom javne diseminacije rezultata. Statistička jedinica označava fizičku osobu, kućanstvo, ali i gospodarski subjekt. Stavak 3. članka 4. navedenog Naputka navodi da “datoteke za javnu uporabu sadržavaju podatke o individualnim statističkim jedinicama koji su anonimizirani na način da statističku jedinicu nije moguće identificirati ni izravno niti neizravno, uzimajući u obzir sva relevantna sredstva kojima bi se treća strana mogla razumno koristiti za njezinu identifikaciju”.

Članak 9. Naputka navodi mehanizme zaštite za kućanstva i fizičke osobe koji se odnose na (1) “minimalni broj jedinica, prema kojem se agregirani podaci koji se odnose na manje od četiri statističke jedinice ne smiju objavljivati”, te (2) “pravilo dominantnosti, prema kojem se, ako se primjenjuje, provjeravaju agregirani podaci koji se odnose na manje od deset statističkih jedinica. Ako jedna ili dvije statističke jedinice dominantno pridonose agregiranom podatku, takav podatak ne smije se objaviti zbog moguće identifikacije dominantne statističke jedinice”.

Članak 11. propisuje metode zaštite pri kojima se brine da statističke jedinice ne mogu biti identificirane ni izravno ni neizravno. Njegov drugi stavak navodi: “Podaci koji bi omogućili prepoznavanje statističke jedinice moraju biti izostavljeni ili izmijenjeni.” Stavak 3. članka 11. predviđa i sljedeću situaciju: “U slučaju da se povjerljivi zaštićeni podatak može izračunati na temelju drugih podataka, treba zaštititi i te podatke kako bi se osigurala i sekundarna povjerljivost.”

To u praksi znači da se, primjerice, povjerljivi podaci o vjeri u javno dostupnim tablicama ne iskazuju na razini naselja, već samo na razini općina, gradova i županija. Iznimka od ovih pravila su znanstvena istraživanja, o čemu svjedoči i Pravilnik o uvjetima i načinu korištenja povjerljivih statističkih podataka za znanstvene svrhe (NN 5/23), koji definira način pristupa takvim podacima. Sva je ta dokumentacija navedena u Smjernicama za kvalitetu u hrvatskome statističkom sustavu i pokazuje da se itekako vodi briga o zaštiti povjerljivih podataka.

Akt o podacima, koji se počeo primjenjivati od 12. rujna 2025. godine, predviđa obavezu dijeljenja podataka, ali istodobno navodi da se njome “ne dovodi u pitanje pravo Unije o zaštiti osobnih podataka i privatnosti, a posebne uredbe (EU) 2016/679 i (EU) 2018/1725 te Direktive 2002/58/EZ”. U sedmoj uvodnoj izjavi preambule Akta o podacima jasno se navodi: “Nijedna odredba ove Uredbe ne bi se trebala primjenjivati niti tumačiti na način kojim bi se umanjilo ili ograničilo pravo na zaštitu osobnih podataka ili pravo na privatnost i povjerljivost komunikacija.” To je u skladu sa sedmom uvodnom izjavom preambule Opće uredbe o zaštiti podataka, koja navodi: “Pojedinci bi trebali imati nadzor nad svojim podacima.”

Ovo smatram glavnom vodiljom u procesu otvaranja etnografskih podataka. Također smatram da je transkript, čak i pseudoanonimiziran, oblik indirektnog identifikatora (Celjak et al. 2020). Ako primijenimo uputu da postojanje tri ili više indirektnih identifikatora u nekom skupu podataka predstavlja rizik identifikacije, smatram da kombinacija objavljenih radova i podataka dostupnih u otvorenom pristupu stvara još veći rizik. Primjerice, ako je moguće pseudoanonimizirani transkript povezati s lokacijom istraživanja (koja se često navodi u objavljenim etnografskim radovima (Reyes 2017)) i još jednim povjerljivim podatkom iz objavljenog teksta (poput političkih stavova sugovornika), uvijek postoji mogućnost sekundarne identifikacije sugovornika, pogotovo ako se istraživanje provodilo u manjoj zajednici. Čak i u slučaju postojanja privole za takvo dijeljenje podataka, treba imati na umu da sugovornik možda ne može u potpunosti procijeniti sve buduće opasnosti ili neugodnosti koje mu se mogu dogoditi zbog otvorenosti podataka. Zbog toga smatram da istraživač mora upozoriti sugovornika na takvu mogućnost i jasno objasniti što znači otvorenost podataka. Mogućnost identifikacije aktera istraživanja uvijek postoji (ibid.), ali to ne znači da treba odustati od nastojanja da se zaštiti sugovornik i osigura da mu ne bude nanesena šteta (usp. Etički kodeks, Hrvatsko etnološko društvo).

U procesu pribavljanja obaviještenog pristanka uobičajeno je sugovorniku objasniti karakter i svrhu istraživanja, te jasno naglasiti da može u svakom trenutku odustati od intervjua, odlučiti da ne odgovori na neko pitanje ili zatražiti od istraživača da isključi diktafon u određenom trenutku, pa čak i inzistirati na tome da se razgovor uopće ne snima. Omogućeno je naknadno povlačenje suglasnosti, što potvrđuje iskustvo jedne kolegice prilikom rada na europskom projektu:

Mi smo morali prije svakog razgovora informatorima dati dokument koji su potpisali i time dali pristanak da se njihovi iskazi i fotografije objave, s tim da je onda bilo na njima da odluče hoćemo li navoditi samo inicijale ili puna imena. U našem slučaju ljudi su rado govorili zbog toga što su [...]. I vidjeli su kao pozitivno da se cijela ta tema zapravo umreži sa sličnim takvim temama u Europi [...]. Tako da nismo imali problema s time. Ali znam da je u [ime zemlje] bilo ljudi koji su čak i nakon što su dali pristanak, usred projekta povukli iskaze. Dakle, čak i kad jednom potpišu pristanak, oni mogu svoju odluku opozvati... Ja sam u većini slučajeva navodila samo imena, čak i onih koji su mi rekli da mogu navesti i prezime... Tako da spominjanje nekog x, y, z, imena kakvih ima stotine, nije bilo jako razotkrivajuće.

U većini slučajeva sugovornici daju svoju suglasnost za intervju, ponekad traže da se diktafon isključi, a ponekad ne dozvoljavaju da se uključi uopće. U određenim kontekstima sugovornici ne žele anonimnost, ali većina se, pogotovo kada se raspravlja o teškim ili osjetljivim temama, odlučuje za anonimnost. Pitanje je kako će se ta anonimnost postići ako u budućnosti otvoreni podaci budu uključivali i anonimizirane ili pseudoanonimizirane transkripte koji će se moći usporediti s objavljenim materijalom.

Istraživanje stavova o otvorenim podacima među etnologima i kulturnim antropolozima u Hrvatskoj⁶

Zahtjev za otvaranjem podataka, kao i problemi koje to povlači za sobom – općenito, a pogotovo za etnologue i kulturne antropologe – potaknuo me na provođenje istraživanja stavova o otvorenom pristupu, tj. dijeljenju podataka među djelatnim etnologima i kulturnim antropolozima u Hrvatskoj (Orlić 2024). Odlučila sam se za *online* anketni upitnik kao metodu koja bi sudionicima omogućila anonimno iskazivanje stavova. Anketa koju sam kreirala rezultat je mojeg dosadašnjeg znanja, temeljenog na literaturi o otvorenosti podataka, vlastitim istraživačkim iskustvima tijekom rada u struci, te je u određenim manjim dijelovima bila inspirirana konkretnim provedenim anketnim istraživanjima (Damalas et al. 2018). Upitnik sam poslala na 145 adresa elektroničke pošte dostupnih na mrežnim stranicama institucija u kojima su zaposleni etnolozi i kulturni antropolozi (muzeji, znanstveni instituti, sveučilišta i konzervatorski odjeli). Upitnik nije bio namijenjen umirovljenicima i studentima, s obzirom na to da su prakse umirovljenih etnologa u Hrvatskoj uglavnom bile drukčije od suvremenih zahtjeva otvorenosti podataka, a studenti još nisu uključeni u rad institucija na koje se odluka o dijeljenju podataka odnosi. Anketi se odazvalo 33 sudionika (22,75%), mahom žena (87,9%). Svjesna sam da istraživanje nije obuhvatilo sve djelatne etnologue i kulturne antropologe u Hrvatskoj te da bi ovu anketu trebalo ponoviti nakon određenog vremena. Mali odaziv može ukazivati na nezainteresiranost za temu ili nedovoljnu upoznatost s njom.

U prvom dijelu ankete zanimalo me kako sudionici dijele svoja saznanja, kako čuvaju podatke, dijele li ih s drugima, koriste li tuđe podatke te smatraju li da podatke uopće treba dijeliti. S obzirom na to da je pitanje o mišljenju treba li podatke dijeliti predviđalo da/ne odgovor, u zadnjem sam pitanju tog dijela ankete zamolila sudionike da, ukoliko žele, obrazlože svoje odgovore. Upravo su ta obrazloženja bila osvjetljavajuća za razumijevanje stavova o otvorenosti podataka iz perspektive etnologa i kulturnih antropologa u Hrvatskoj.

Zanimljivo je da je trećina sudionika bila protiv dijeljenja podataka, 24% je bilo za njihovo dijeljenje, a 15,4% podržavalo je dijeljenje transkripata, ali ne i audio-snimki i fotografija. Međutim, iz istraživanja sam mogla zaključiti da, u slučaju pozitivnog stava prema dijeljenju podataka, većina sudionika zapravo nije razmišljala o otvorenom pristupu podacima, već o njihovu dijeljenju unutar istraživačkog tima. Čak i tada pojedinci ističu da bi se dijeljenje trebalo odvijati “u jasno postavljenim uvjetima”.

Ako tema ne uključuje različite odnose moći i ne može dovesti u nezavidnu poziciju osobe uključene u istraživanje, i ako je onima koji će podatke koristiti poznat kontekst, tada smatram da je dobro dijeliti podatke. To je obično među

⁶ U ovom radu prikazujem samo dio podataka (i to na izvornom jeziku na kojem je istraživanje provedeno), dok su cjelokupni rezultati već objavljeni na engleskom jeziku (Orlić 2024).

članovima tima koji istražuju istu temu, poznaju kontekst, a dijeljenjem podataka štede vrijeme i dobivaju širi uvid u problematiku teme koju istražuju.

Sirove podatke po potrebi dijelim s kolegama u instituciji, ali se uglavnom podrazumijeva da se ne objavljuje ono što je drugi istraživač prikupio i namjerava objaviti.

Jedan je sudionik istaknuo da podatke dijeli u skladu s pravilima institucije – s članovima istraživačkog tima, dokumentacijom i sugovornicima uključenima u istraživanje. Većina sudionika u svojim iskazima kao temeljnu preokupaciju navodi potrebu zaštite sugovornika, odnosno očuvanje povjerljivosti njegovih podataka. Kao najveća prepreka otvorenosti podataka ponovno se iskristalizirala mogućnost prepoznavanja članova malih zajednica.

Unutar kvalitativnih istraživanja svi su povjerljivi, sugovornici se lako mogu prepoznati, znanstveno istraživanje nije trač rubrika!!!! Trenutno radim pripremu za istraživanje xxx (osjetljiva tema istraživanja) u Hrvatskoj. Misli li netko da takvi podaci smiju biti javni?!?!?!.

Radim s vrlo osjetljivim podacima i ne mogu biti sigurna da netko na temelju istih neće procijeniti identitet osobe na koju se dokument i/ili sadržaj intervjua odnosi.

U načelu se protivim dijeljenju sirovih podataka ne iz razloga što se protivim otvorenoj znanosti, već zbog toga što smatram da su u slučaju kulturne antropologije i etnologije, te posebice kod istraživanja pojedinih tema (npr. tabua) ili marginaliziranih i nezaštićenih skupina, etička načela struke i garancija anonimnosti sugovornika moraju imati primat i preduvjet su za sve ostalo. Pa tako, primjerice, kod istraživanja malih zajednica gdje se svi (pre)poznaju dijeljenje audiovrpce ne može garantirati anonimnost sugovornika (jer je nečiji glas jedinstven i prepoznatljiv), kao ni dijeljenje drugih metapodataka zabilježenih kao audiozapis i transkript u kojemu se navode i drugi biografski elementi i crtice iz života sugovornika koje razotkrivaju njegov identitet, a zakon o GDPR-u ne predviđa i ne štiti.

Jedan je sudionik istaknuo autorski karakter intervjua i naglasio specifičnost interakcije koja omogućuje dijeljenje podataka između sugovornika i istraživača, pritom naglašavajući da bi korištenje tih podataka od strane nekog drugog bilo kontekstualno nerazumljivo i moglo dovesti do pogrešne interpretacije.

Intervjui su autorski čin između dva ili više sudionika/sudionica. Drugi istraživač ne mora uvijek razumjeti kontekst nastanka intervjua i moguće je da podaci ne budu ispravno protumačeni. Ispitivač i ispitanik nužno razvijaju neku interakciju, dublju ili površniju, i ona je jedinstvena za svaki pojedinačni intervju. Kazivač je odlučio podijeliti svoje informacije i vrijeme s određenim istraživačem, ne ulazeći u motivaciju. Puno prihvatljivije mi je da se ne ustupaju sirovi podaci, nego tek objavljeni i strukturirani. Sirovi podaci bi se možda

mogli podložiti vremenskom ograničenju, odnosno da se kao sirovi koriste tek s protokom dogovorene vremenske distance, uz obavezno navođenje dostupnih podataka o kontekstu. Smatram da je najveći problem korištenja sirovih podataka “iz druge ruke” etičke naravi, upravo zbog mogućeg krivog ili površnog tumačenja.

Drugi sudionik svjestan je vrijednosti takvih podataka za buduća istraživanja te promišlja o mogućnostima njihove objave u obliku otvorenih podataka, poput onih predviđenih za osjetljivo arhivsko gradivo:

Antropološka istraživanja u praksi imaju jako široke teme i spektre mogućnosti. Ako radimo sa ranjivim skupinama na osjetljivim temama ili sa vrlo malenim lako prepoznatljivim zajednicama, tada nije jednostavno kategorički osigurati principe dijeljenja podataka. Načelno, smatram da je potrebno dijeliti podatke, ali onda kada to ne ugožava naše sudionike i kada su oni sami jasno tako odabrali. U slučaju osjetljivih tema, smatram da treba postojati određeni moratorij na sirove podatke, transkripte, audiosnimke i drugu prikupljenu građu. Taj moratorij može biti zamišljen na sličan način kako se u arhivistici radi sa osobnom građom ili pak osjetljivim podacima kao što su bolnički kartoni. Oni mogu postati dostupni za istraživanje nakon proteka određenog vremenskog roka.

Treći je sudionik naveo praksu koja mu se čini prihvatljivom, a koja je već predviđena u okviru FAIR načela, i odnosi se na otvorenost metapodataka, pri čemu bi institucija odlučivala o pristupu samim podacima.

Svakako smatram da ih je potrebno dijeliti, samo je upitno s kim i u kojem formatu. Mogući prijelazni odgovor je da se plasira informacija o postojanju specifičnih podataka unutar neke baze, uz sugestiju da se zainteresirani obrate instituciji koja je imatelj sirovih podataka.

Četvrti je sudionik dodao prijedlog o prilagodbi transkripata specifičnoj namjeni, ali je istovremeno iznio načelan stav da je dijeljenje podataka kontraproduktivan i opasan proces, upravo zbog neponovljivosti konteksta istraživačkog razgovora.

Etnografska istraživanja kompleksna su i često intimne naravi, biografska su i neodvojiva od konteksta nastanka. Obzirom na to, transkript koji se može pojaviti u jednoj od tri verzije – može biti priređen za konzultiranje i dijeljenje, a može služiti kao slika audiozapisa. Budući se radi o razgovornom odnosu koji ne registrira ponovljive i totalno usporedive podatke koje se može ekstrapolirati i vankontekstualno koristiti, mišljenja sam da je dijeljenje podataka kontraproduktivno i opasno.

U drugom dijelu ankete zanimala me spremnost sudionika istraživanja na dijeljenje podataka u određenim okolnostima. Taj dio upitnika sastojao se od niza tvrdnji prema kojima su sudionici morali gradirati slaganje ili neslaganje (Likertova skala).

Nekoliko sam tvrdnji adaptirala prema upitniku koji su 2018. godine proveli Damas i suradnici, s obzirom na to da su mi se njihove pretpostavljene situacije i procjena vlastitog ponašanja u tim kontekstima činili bitnima za analizu.

Pitala sam sudionike bi li pristali dijeliti podatke prije objave, bi li pristali dijeliti podatke ako bi im to omogućilo financiranje, bi li pristali na dijeljenje podataka u svrhu ostvarivanja ciljeva otvorene znanosti te bi li pristali dijeliti podatke ako bi im to osiguralo objavu u visoko rangiranim časopisima ili suradnju s renomiranim znanstvenicima. Zanimao me i njihov stav prema podržavanju ciljeva otvorene znanosti općenito. Predzadnje pitanje (koje je predviđalo da/ne odgovor) odnosilo se na stav o dijeljenju sirovih podataka pod određenim uvjetima, dok su u zadnjem pitanju sudionici zamoljeni da, ako žele, obrazlože svoj odgovor.

Dio sudionika ponovio je već spomenutu argumentaciju da je dijeljenje podataka unutar istraživačkog tima opravdano, dok su neki naglasili da i prilikom takvih suradnji treba procijeniti opravdanost dijeljenja. Jedan je sudionik istaknuo da je sugovorniku prije intervjua potrebno jasno objasniti što podrazumijevaju sirovi podaci i otvoreni pristup.

Uz prethodno obrazloženje želim napomenuti kako smatram da je djelomično dijeljenje sirovih podataka sa znanstvenicima i kolegama sa zajedničkog projekta opravdano jer doprinosi cjelokupnom istraživanju određene teme ili područja, analizi i tumačenju podataka s ciljem osiguravanja izvrsnosti. No smatram važnim da se kod izrade obrasca Informiranog pristanka jasno to naznači sugovorniku, koji mora biti upoznat ne samo sa ciljevima istraživanja već i s time komu će ti podaci biti dostupni.

Ispitanik ili kazivač moraju biti poznati s pojmom “sirovi podaci” i s njihovom daljnjom distribucijom unutar otvorenog pristupa. To je preduvjet pristanka na intervju. Ne bi se smjelo naknadno dijeliti sirove podatke, ako sugovornik nije bio prethodno upoznat. Uobičajeno je upoznati kazivača sa svrhom istraživanja, koja je uglavnom uvijek ograničena na određenu temu, a prikupljati “sirove podatke” kazivačima se može učiniti preopćenito i nejasno.

Potreba zaštite sugovornika, ali i istraživača, pojavljuje se kao čest argument i najbrojniji su iskazi koji na različite načine obrazlažu važnost očuvanja povjerenja sugovornika u istraživanju. Pojedini sudionici jasno ističu da odluka o otvorenosti podataka treba ovisiti o vrsti prikupljenih podataka, odnosno o procjeni štete koju bi dijeljenje moglo prouzročiti sudioniku.

Ovisi o tipu istraživanja i prikupljenih podataka. Lakše je dijeliti podatke ako se tiču nekog društvenog znanja, a puno teže i problematičnije ako se tiču privatnih iskustava.

Treba ih dijeliti uz suglasnost (koji put ne samo suglasnost, nego upravo želju/težnju) istraživanih, ali ne tijekom, nego po okončanju projekta, odnosno publiciranja radova koji ishode iz dotičnih “sirovih podataka”. Doduše, odgovor

veoma mnogo ovisi o tipu sirovih informacija; načelno je “da”, ali u mnogim konkretnim primjerima može biti i “ne” (npr. procjena da objava može naštetiti istraživanima, usprkos njihovoj voljnosti na dijeljenje podataka, ili npr. ako sirovi podaci sadrže važne elemente zasad netematizirane obj. radovima, itd.).

Eventualno može ovisiti o temi istraživanja, ali svi odgovori su osobni i mogu otkriti nešto što sugovornik ne želi.

Jedan je sudionik istaknuo da bi dijeljenje moglo stvarati i određene količine digitalnog otpada.

Činjenica je da smo mi istraživači, bez obzira na inicijalnu obvezu i želju da objektivno obradimo izabranu temu, skloni subjektivnoj interpretaciji koja potkrepljuje naše ishodišne pretpostavke. U tom smislu, svi podaci možda ostaju neiskorišteni, a drugom bi istraživaču ili korisniku bili od koristi. Međutim, također je činjenica da je dio tog materijala prikupljenog istraživanjem vrlo često “neiskoristiv” radi kvalitete [iskaza] sugovornika, pa je moguće i pitanje da li javnom objavom i takvog materijala stvaramo svojevrsni digitalni otpad.

Drugi su pak istaknuli kao problem činjenicu da brojni sirovi podaci ostaju u privatnim arhivima istraživača, ali i potrebu da sami promišljamo o sebi kao o stvarateljima arhivskog gradiva koje će ostati za buduća istraživanja.

Iz vlastitog radnog iskustva znam da su mnogi sirovi podaci iz istraživanja u Hrvatskoj (ne samo etnologa i k. antropologa) kod istraživača po privatnim računalima, vanjskim hardovima, isprintani po policama kod kuće, po uredima i slično. Potrebno bi bilo pojačati svijest istraživača o pažljivijoj, a ujedno i otvorenijoj pohrani tih informacija, koje mogu poslužiti i drugim istraživačima.

Naravno, to opet znači da se želje sudionika u istraživanju moraju poštivati i prilikom kreiranja arhivskog gradiva za buduće istraživače. Jedno od obrazloženja upravo se odnosi na način na koji se suvremeni istraživači služe arhivskom građom.

Sirove podatke treba dijeliti u svakom slučaju. Kao što mi imamo pristup podacima u arhivima, tako bismo trebali omogućiti pristup drugima našim podacima. Naravno, uz rješavanje etičkih pitanja, osjetljivih informacija te izdvajanja transkripta razgovora od terenskih bilješki.

Većina odgovora pokazuje sklonost dijeljenju podataka prilikom rada u timovima, ali i tada dominira briga o zaštiti sugovornika. Sudionici ovog istraživanja pokazali su izuzetan oprez u vezi dijeljenja sirovih podataka, čak i uz sve predviđene mehanizme zaštite, prvenstveno zato što se istraživanja najčešće provode u manjim zajednicama i često se bave i osjetljivim ili teškim temama.

Pojedina obrazloženja i opaske ukazuju na to da se zahtjev za otvorenošću podataka u etnografskim istraživanjima smatra u potpunosti neprimjerenim. Drugi pak ističu strah da bi, s obzirom na potencijalnu otvorenost podataka u budućnosti, bilo zahtjevnije motivirati sugovornike za razgovor o osjetljivim temama:

Kao u prethodnom odgovoru, dijeljenje podataka u etnografiji smatram promašenim načinom razumijevanja etnografije kao spoznajne strategije.

Želim samo naglasiti kako moje razmišljanje i stav proizlazi iz uvjerenja kako se u našim istraživanjima treba prvenstveno osigurati zaštita sugovornika kao i (donekle) ravnopravnost odnosa. Ukoliko svi sirovi podaci budu svima dostupni, postoji bojaznost da će se otežano nalaziti sugovornici u istraživanju "škakljivih" tema. Također, pitam se na koji način će se osigurati od zloupotreba takvih podataka. I na kraju, u kontekstu kulturne antropologije i etnologije sirovi podaci proizašli iz terena rezultat su interakcije dvoje ljudi (istraživača i sugovornika), samim time kontekstualne su prirode. Drugi istraživač mogao bi dobiti drugačije odgovore na ista pitanja u razgovoru s istim sugovornikom. Iz tog razloga ne nalazim nužno opravdanost korištenja sirovih podataka od strane drugih istraživača, a posebice u drugim projektima i analizama. U tom slučaju korištenje i analiza sirovih podataka ima smisla jedino ako se gradi istraživanje o samom antropologu/etnologu i njegovom pristupu terenu.

Rezultati ukazuju da se mogućnost identifikacije sugovornika u istraživanju nameće kao ključan problem i prepreka otvorenosti podataka, pri čemu većina sudionika u istraživanju to artikulira kao potrebu zaštite sugovornika, u skladu s etičkim načelima struke.

S obzirom na to da su transkripti jedan od temeljnih oblika pohrane kvalitativnih podataka, a prema nekim stavovima ujedno i jedan od indirektnih identifikatora, postaje vrlo problematično istovremeno dijeliti takve podatke i štititi osobne i osjetljive podatke, ako su tako definirani obaviještenim pristancima. Anonimizacija ili pseudoanonimizacija transkripata, koje se nude kao rješenje (Celjak et al. 2020: 23), predstavljaju rješenje u tehničkom smislu, ali ostaje problem upotrebljivosti takvih materijala u kontekstu etnografskih istraživanja. Mogućnost prepoznavanja sudionika povećava se objavom podataka, dok ostaje upitna iskoristivost dekontekstualiziranog, anonimiziranog ili pseudoanonimiziranog transkripta.

Zaključno

Prethodno sam već podsjetila na, unutar etnologije i kulturne antropologije, poznatu činjenicu da je posebnost etnografskih istraživanja u tome što je istraživač i sam varijabla u istraživanju. Istaknula sam da bi zahtjevi za otvorenost podataka trebali računati i na epistemološke razlike između disciplina i način na koji se u okviru tih disciplina stvara znanje. Manji dio sudionika istraživanja provedenog među hrvatskim etnolozima i kulturnim antropolozima osvrnuo i na brigu oko dijeljenja istraživačkih bilješki, smatrajući ih ipak nečim što se ne bi trebalo dijeliti. Pojedini su znanstvenici istaknuli da su etnolozi i kulturni antropolozi skloni čuvati svoje bilješke do smrti (Zeitlyn i Lyon 2012), dok su drugi upozorili na niz problema koje

bi uvođenje prakse dijeljenja istraživačkih bilješki (usprkos potencijalnim dobrobitima) moglo nenamjerno izazvati, poput standardizacije bilješki, gubitka kreativnosti i drugih nenamjernih posljedica (Reyes 2017). Smatram da otvorenost podataka treba podrazumijevati da je istraživač upravo taj koji dodjeljuje prava pristupa podacima koje je sam stvorio, uključujući bilješke i dnevnike.

Slažem se s mišljenjem Reyes da nije toliko bitno dijeliti podatke (ovisno o kontekstu), koliko svoj istraživački rad učiniti transparentnijim, pri čemu se mora voditi etičkim načelima struke. Inzistiranje na potpunom otvaranju sirovih podataka moglo bi u određenim okolnostima biti u neskladu s etičkim načelima struke i Općom uredbom o zaštiti podataka. Pristup sirovim podacima dobivenim u okviru znanstvenih istraživanja mora biti usklađen sa Zakonom o zaštiti osobnih podataka (Mondschein i Monda 2019), pa je stoga izuzetno važno pravilno oblikovati odgovarajuću privolu, odnosno kvalitetan obaviješteni pristanak, u kojem se točno i nedvosmisleno definira način upravljanja istraživačkim podacima.

U Hrvatskoj se još uvijek ponekad obaviješteni pristanak daje usmeno, iako su sve glasnjiji zahtjevi za pisanim pristankom, zbog profesionalnih standarada i pristojnosti (Potkonjak 2014: 45). Hrvatsko etnološko društvo na svojim mrežnim stranicama, uz Etički kodeks, objavilo je još 2013. godine dva primjera obaviještenog pristanka⁷ koji su mogli poslužiti kao predložak ili vodilja onima koji su takav pristanak sastavljali. Sanja Potkonjak u knjizi *Teren za etnologue početnike* objavila je nacrt prijedloga za sastavljanje informiranog pristanka, prvenstveno namijenjen studentima. Nacrt predviđa mogućnost promjene konteksta korištenja istraživačkih podataka te sadrži sljedeću važnu stavku: “Svako naknadno korištenje rezultata istraživanja izvan odobrenja podijeljenog ovim pismom obvezuje istraživača na ponovno pribavljanje suglasnosti” (Potkonjak 2014: 45–46).

U obaviještenom pristanku izrađenom za potebe HRZZ projekta “Solidarna ekonomija u Hrvatskoj: antropološki pristup” (SOLIDARan) navedeno je sljedeće: “Vaši osobni podaci prikupljeni ovim istraživačkim razgovorom bit će korišteni isključivo u znanstvene svrhe. Podaci iz Vašeg intervjuja mogu biti korišteni (u obliku citata ili izdvojenih izjava) prilikom diseminacije rezultata istraživanja od strane svih suradnika na projektu: u znanstvenim radovima, knjigama ili prilikom konferencijskih izlaganja na prezentacijama ili posterima.” Također jasno je definirano: “Transkripti istraživačkog razgovora bit će dostupni za korištenje samo suradnicima u ovom istraživanju, s ciljem provođenja znanstvenih analiza.” To znači da bi za bilo koju drugu svrhu istraživači morali kontaktirati sugovornika i dobiti takvu suglasnost (Orlić 2024).

Glavno “mjesto” za trajnu pohranu podataka, u skladu s FAIR i CARE načelima, i dalje trebaju biti kvalitetne etnografije koje na transparentan (kao i dosad) ili još transparentniji način opisuju prirodu procesa znanstvenog istraživanja koje je dove-

⁷ Ti su obaviješteni pristanci nazvani Pismo suradničke suglasnosti i Prošireno pismo suradničke suglasnosti (<https://hrvatskoetnologodrustvo.hr/o-nama/eticcki-kodeks/>, pristup 20. 5. 2025.).

lo do objavljenih rezultata. Podaci koji se koriste za objavu radova, a dobiveni su od sudionika u istraživanju, trebali bi se pohranjivati i koristiti u skladu s obaviještenim pristankom sudionika.

Važno je pitanje kako će se otvorenost podataka dugoročno odraziti na kvalitetu budućih etnografskih istraživanja, čak i kada se prikupljeni podaci potpuno otvore uz privolu sudionika. Čini se da će se važna promjena dogoditi upravo zbog odvajanja mekih i tvrdih podataka, pri čemu će samo tvrdi ostati u repozitorijima, dok će sve ostalo i dalje biti pohranjeno u prostoru povjerenja kreiranom između sugovornika i istraživača, u svakom od njih. Otvaranje podataka zbog projektne administracije i zahtjeva otvorene znanosti, pogotovo ako se provodi samo zato što postaje standard ili element vrednovanja znanstvenika (!), a bez procjene smisla tih zahtjeva, dubinski mijenja sam karakter ključnog elementa etnografskih i kulturnoantropoloških istraživanja – spoznaju koja nastaje u interakciji sugovornika i istraživača. Svijest o otvorenosti podataka u bližoj ili daljnjoj budućnosti može značajno utjecati na karakter naracija naših sugovornika. Pojedini istraživači smatraju da će se te naracije u budućnosti bitno promijeniti, i to ne nužno nabolje:

Mislim da ćemo dobiti jako pročišćene, jako rafinirane iskaze... Mi etnolozi vrlo često u našim intervjuima postizemo određenu intimnu atmosferu i kazivači možda nisu ni svjesni koliko otkrivaju u tim razgovorima. Međutim, u onom momentu kada njima postane jasno da sve što kažu će biti negdje dostupno, to će mijenjati odnose etnologa na terenu sa kazivačima, čak i kod nekih benignih tema... Mislim da to nikako nije dobro.

Zbog svega navedenog smatram da bi otvaranje metapodataka omogućilo optimalnu razinu otvorenosti u etnologiji i kulturnoj antropologiji, jer je istovremeno u skladu s etičkim načelima struke i Općom uredbom o zaštiti podataka. Ključ za upravljanje podacima i dalje ostaje obaviješteni pristanak.

BIBLIOGRAFIJA

- Brewster, Christopher, Barry Nouwt, Stephen Raaijmakers i Jack Verhoosel. 2020. "Ontology-Based Access Control for FAIR Data". *Data Intelligence* 2/1–2: 66–77. https://doi.org/10.1162/dint_a_00029
- Burrows, Toby. 2011. "Sharing Humanities Data for E-Research. Conceptual and Technical Issues". U *Sustainable Data from Digital Research*. Nick Thieberger, Linda Barwick, Rosey Billington i Jill Vaughan, ur. Melbourne: PARADISEC, 177–192.
- Cabello Valdes, Cecilia Bernard Rentier, Eeva Kaunismaa et al., ur. 2017. *Evaluation of Research Careers Fully Acknowledging Open Science Practices. Rewards, Incentives and/or Recognition for Researchers Practicing Open Science*. Bruxelles: European Commission Directorate-General for Research and Innovation. <https://doi.org/10.2777/75255>
- Celjak, Draženko, Ivana Dorotić Malić, Marta Matijević, Ljiljana Poljak, Kristina Posavec i Ivana Turk. 2020. *Istraživački podaci – što s njima? Priručnik o upravljanju istraživačkim podacima*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Sveučilišni računski centar.
- Carroll, Stephanie Russo, Ibrahim Garba, Oscar L. Figueroa-Rodríguez et al. 2020. "The CARE Principles for Indigenous Data Governance". *Data Science Journal* 19/1: 1–12. <https://doi.org/10.5334/dsj-2020-043>

- Carroll, Stephanie Russo, Edit Herczog, Maui Hudson, Keith Russell i Shelley Stall. 2021. "Operationalizing the CARE and FAIR Principles for Indigenous Data Futures". *Scientific Data* 8: 108. <https://doi.org/10.1038/s41597-021-00892-0>
- Carroll, Stephanie Russo, Duarte Marisa i Liboiron Max. 2024. "Indigenous Data Sovereignty". U *Keywords of the Datafied State*. Jenna Burrell, Ranjit Singh i Patrick Davison, ur. New York: Data & Society Research Institute, 207–223.
- Damalas, Dimitrios, Gregoria Kalyvioti, Evelina Sabatella i Konstantinos I. Stergiou. 2018. "Open Data in the Life Sciences. The 'Selfish Scientist Paradox'". *Ethics in Science and Environmental Politics* 18/1: 27–36. <https://doi.org/10.3354/ese00182>
- Hannerz, Ulf. 2006. "Studying Down, Up, Sideways, Through, Backward, Forwards, Away and at Home. Reflections on the Field Worries of an Expansive Discipline". U *Locating the Field. Space, Place and Context in Anthropology*. Simeon Coleman i Peter Collins, ur. Oxford: Berg, 23–42. <https://doi.org/10.4324/9781003085904-2>
- Ivanjko, Tomislav, Goran Zlodi i Zoran Horvat. 2024. *Gradanska znanost*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, FF-press. <https://doi.org/10.17234/9789533791333>
- Jacobsen, Annika, Ricardo de Miranda Azevedo, Nick Juty et al. 2020. "FAIR Principles. Interpretations and Implementation Considerations". *Data Intelligence* 2/1–2: 10–29. https://doi.org/10.1162/dint_r_00024
- Kolbe, Vera. 2022. "Open Science versus Data Protection. Challenges and Solutions in Sign Language Acquisition Studies". *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* 58/Special Issue: 109–120. <https://doi.org/10.31299/hrri.58.si.6>
- Kriegeskorte, Nikolaus. 2012. "Open Evaluation. A Vision for Entirely Transparent Post-Publication Peer Review and Rating for Science". *Frontiers in Computational Neuroscience* 6: 79. <https://doi.org/10.3389/fncom.2012.00079>
- Landi, Annalisa, Mark Thompson, Viviana Giannuzzi et al. 2020. "The 'A' of FAIR. As Open as Possible, as Closed as Necessary". *Data Intelligence* 2/1–2: 47–55. https://doi.org/10.1162/dint_a_00027
- Marić, Ivana, Kosjenka Dumančić i Marija Šimunović. 2023. "Akademska zajednica kao akter zagovaranja otvorene znanosti u visokom obrazovanju". *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 66/3: 119–149. <https://doi.org/10.30754/vbh.66.3.1122>
- Milas, Goran. 2009. *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Miller, Daniel. 2012. "Open Access, Scholarship, and Digital Anthropology". *HAU. Journal of Ethnographic Theory* 2/1: 385–411. <https://doi.org/10.14318/hau2.1.016>
- Mondschein, Christopher F. i Cosimo Monda. 2019. "The EU's General Data Protection Regulation (GDPR) in a Research Context". U *Fundamentals of Clinical Data Science*. Pieter Kubben, Michel Dumontier i Andre Dekker, ur. Cham: Springer, 55–71. https://doi.org/10.1007/978-3-319-99713-1_5
- Mons, Barend, Cameron Neylon, Jan Velterop, Michel Dumontier, Luiz Olavo Bonino da Silva Santos i Mark D. Wilkinson. 2017. "Cloudy, Increasingly FAIR. Revisiting the FAIR Data Guiding Principles for the European Open Science Cloud". *Information Services and Use* 37/1: 49–56. <https://doi.org/10.3233/ISU-170824>
- Mons, Barend, Erik Schultes, Fenghong Liu i Annika Jacobsen. 2020. "The FAIR Principles. First Generation Implementation Choices and Challenges". *Data Intelligence* 2/1–2: 1–9. https://doi.org/10.1162/dint_e_00023
- Orlić, Olga. 2024. "Is This the End of Anthropology as We Know It? Some Implication of FAIR Principles on Tales in Ethnological and Anthropological Qualitative Research". *Publications* 12/4: 42. <https://doi.org/10.3390/publications12040042>
- Pampel, Heinz i Sünje Dallmeier-Tiessen. 2014. "Open Research Data. From Vision to Practice". U *Opening Science. The Evolving Guide on How the Internet Is Changing Research*. Bartling Sönke i Sascha Friesike, ur. Cham: Springer, 213–224. https://doi.org/10.1007/978-3-319-00026-8_14
- Pool, Robert. 2017. "The Verification of Ethnographic Data". *Ethnography* 18/3: 281–286. <https://doi.org/10.1177/1466138117723936>
- Potkonjak, Sanja. 2014. *Teren za etnologue početnike*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Priem, Jason, Dario Taraborelli, Paul Groth i Cameron Neylon. 2010. *Altmetrics. A Manifesto*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12684248>
- Reyes, Victoria. 2017. "Three Models of Transparency in Ethnographic Research. Naming Places, Naming People, and Sharing Data". *Ethnography* 19/2: 204–226. <https://doi.org/10.1177/1466138117733754>
- Stojanovski, Jadranka. 2019. "Promicanje ideja otvorene znanosti u Hrvatskoj". *Socijalne teme* 1/6: 166–170. <https://hrcak.srce.hr/233286> (pristup 18. 8. 2025.).
- Stojanovski, Jadranka i Danijel Mofardin. 2025. "Diamond Open Access Landscape in Croatia. DIAMAS Survey Results". *Publications* 13/1: 13. <https://doi.org/10.3390/publications13010013>

- Tenopir, Carol, Suzie Allard, Kimberly Douglass et al. 2011. "Data Sharing by Scientists. Practices and Perceptions". *PLoS ONE* 6/6. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0021101>
- Ukić, Šime. 2022. "Mišljenja i komentari. (Is)korak prema reformi sustava vrednovanja istraživačkog rada u EU-u". *Kemija u industriji* 71/1-2: 77–77. <https://hrcak.srce.hr/clanak/393196> (pristup 18. 8. 2025.).
- van Rooyen, Susan, Fiona Godlee, Stephen Evans, Nick Black i Richard Smith. 1999. "Effect of Open Peer Review on Quality of Reviews and on Reviewers' Recommendations. A Randomized Trial". *British Medical Journal* 318: 23–27. <https://doi.org/10.1136/bmj.318.7175.23>
- Vlašiček, Denis i Ivan Flis. 2021. "Otvorena znanost. Kratak pregled pokreta i metodološkog značaja". *Revija za sociologiju* 51/3: 507–516. <https://hrcak.srce.hr/269814> (pristup 18. 8. 2025.).
- Vučković Juroš, Tanja. 2021. "Pogled prema naprijed. Prethodna priopćenja u ubrzanom postupku i politika otvorene znanosti". *Revija za sociologiju* 51/3: 301–307. <https://hrcak.srce.hr/269681> (pristup 18. 8. 2025.).
- Walther, Alexander i Jasper J. F. van den Bosch. 2012. "FOSE. A Framework for Open Science Evaluation". *Frontiers in Computational Neuroscience* 6: 32. <https://doi.org/10.3389/fncom.2012.00032>
- Wilkinson, Mark.D., Michael Dumontier, IJsbrand Jan Aalbersberg et al. 2016. "The FAIR Guiding Principles for Scientific Data Management and Stewardship". *Scientific Data* 15: 3. <https://doi.org/10.1038/sdata.2016.18>
- Zeitlyn, David i Stephen M. Lyon. 2012. "Varieties of Openness and Types of Digital Anthropology. Avoiding Confusion in Discussing Danny Miller". *Durham Anthropology Journal* 18/2: 97–110.

IZVORI

- Budimpeštanska deklaracija / Budapest Open Access Initiative*. 2002. <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read/> (pristup 15. 10. 2025.).
- Berlinska deklaracija o otvorenom pristupu / Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities*. 2003. <https://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration> (pristup 15. 10. 2025.).
- Direktiva 2002/S8/EZ Europskog parlamenta i vijeća od 12. srpnja 2002. o obradi osobnih podataka i zaštiti privatnosti u području elektroničkih komunikacija (Direktiva o privatnosti i elektroničkim komunikacijama)*. 2002. *Službeni list Europske unije* 13/52: 111–121. (pristup 30. 9. 2025.).
- DZS (Državni zavod za statistiku). 2025. *Smjernice za kvalitetu u hrvatskome statističkom sustavu*. https://dzs.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Smjernice%20za%20kvalitetu%20u%20HRSS_.pdf (pristup 3. 6. 2025.).
- EC (European Commission). 2017. *H2020 Programme. Guidelines to the Rules on Open Access to Scientific Publications and Open Access to Research Data in Horizon 2020*. https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf (pristup 30. 9. 2025.).
- GBIF (Global Biodiversity Information Facility). 2025. *Data Papers. Getting Scholarly Recognition for Your Datasets*. <https://www.gbif.org/data-papers> (pristup 10. 12. 2025.).
- HED (Hrvatsko etnološko društvo). n.d. "O hed-biblioteci". <https://hrvatskoetnologodrustvo.hr/o-hed-biblioteci/> (pristup 15. 10. 2025.).
- HED (Hrvatsko etnološko društvo). 2013. *Etički kodeks Hrvatskog etnološkog društva*. <https://hrvatskoetnologodrustvo.hr/o-nama/eticki-kodeks/> (pristup 27. 5. 2025.).
- HRZZ (Hrvatska zaklada za znanost). 2022. *Plan upravljanja istraživačkim podacima*. <https://hrzz.hr/plan-upravljanja-istrazivackim-podacima-za-projekte-hrvatske-zaklade-za-znanost> (pristup 1. 6. 2025.).
- Naputak o načinu zaštite povjerljivih statističkih podataka u državnom zavodu za statistiku*. 2021. *Narodne novine* 78/21. https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_07_78_1463.html (pristup 30. 9. 2025.).
- Naputak o pravilima i metodama zaštite pri diseminaciji službenih statističkih podataka Državnog zavoda za statistiku*. 2021. *Narodne novine* 78/21. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_07_78_1464.html (pristup 30. 9. 2025.).
- Pravilnik o pristupu povjerljivim podacima Državnog zavoda za statistiku unutar sustava službene statistike*. 2021. *Narodne novine* 59/21. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_05_59_1140.html (pristup 30. 9. 2025.).
- Strateški plan Hrvatske zaklade za znanost za razdoblje 2023. – 2027.* 2023. *Narodne novine* 121/23. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2023_10_121_1679.html (pristup 3. 6. 2025.).
- UNESCO. 2021. *UNESCO Recommendation on Open Science*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379949?posInSet=3&queryId=4e9e5e25-46d0-428c-86ae-4191da67426c> (pristup 12. 10. 2025.).
- Uredba (EU) 2023/2854 Europskog parlamenta i Vijeća od 13. prosinca 2023. o usklađenim pravilima za pravedan pristup podacima i njihovu uporabu i o izmjeni Uredbe (EU) 2017/2394 i Direktive (EU) 2020/1828*

(Akt o podacima). 2023. <https://www.zakon.hr/c/eu/61393/uredba-%28eu%29-2023-2854-europskog-parlamenta-i-vijeca-od-13.-prosinca-2023.-o-uskladenim-pravilima-za-pravedan-pristup-podacima> (pristup 3. 6. 2025.).

Uredba (EU) 2016/679 Europskog parlamenta i Vijeća od 27. travnja 2016. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju izvan snage Direktive 95/46/EZ (Opća uredba o zaštiti podataka – GDPR). 2016. <https://www.zakon.hr/z/3112/opca-uredba-o-zastiti-podataka---uredba-%28eu%29-2016-679-> (pristup 3. 6. 2025.).